

РОЗШУКУЮТЬСЯ НЕВІДОМІ «БАТЬКИ» ТВОРІВ-СИРІТ

Валентина Троцька,

*старший науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України*

Поняття сирітських творів, або творів-сиріт є порівняно новим терміном в авторському праві та суміжних правах. Широкого обговорення питання сирітських творів набуло після прийняття у 2012 році ЄС Директиви 2012/28/ЄС про деякі випадки можливого використання сирітських творів від 28.10.2012 року (Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25.10.2012 on certain permitted uses of orphan works) (далі — Директива ЄС) [1]. Норми Директиви ЄС спрямовані на вирішення питання доступу до культурної спадщини завдяки запровадженню на законодавчому рівні положень щодо можливого відтворення (оцифрування) творів, автори яких, з певних причин, невідомі. Нововведення, запропоновані ЄС, є новими для України.

Водночас використання досвіду європейських країн є важливим у контексті реалізації Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2011 року № 956 (далі — Державна програма «Бібліотека-XXI»). Метою цієї програми є підвищення ефективності використання та забезпечення доступу до документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Як планується, виконання програми сприятиме забезпеченню доступу користувачів до системи з використан-

ням новітніх інформаційних технологій, вирішенню питань, пов'язаних із захистом прав та інтересів суб'єктів авторського права й суміжних прав.

Отже, дослідження питань охорони прав на сирітські твори є актуальними. Дослідження порушеного питання є особливо доречним і своєчасним під час обговорення питань підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Тож видається за необхідне розглянути поняття сирітських творів, проаналізувати директивні норми та визначити доцільність їх передбачення в національному законодавстві.

Як зазначено вище, охорона прав на твори-сироти є порівняно новим напрямом в сфері авторського права і суміжних прав. Досі цим питанням приділялася недостатня увага. Водночас дослідженню проблематики щодо діяльності електронних бібліотек були присвячені роботи С. Галінської, Р. Сухінського, Н. Прилуцької, А. Антопольського, К. Вигурського, С. Моїсєєвої та ін.

Деякі аспекти з історії створення електронних бібліотек

У сучасних умовах питання відкритого доступу до культурної спадщини є актуальними й обговорюється на різних рівнях. Без сумніву, сприяння доступу до культурної спадщини є важливим з погляду пізнавальних та духовних потреб населення. Зазначені питання виникають, коли мова йде про відтворення (оцифрування) об'єктів культурної спадщини — об'єктів авторського права, до яких належать твори науки, літератури та мистецтва. Згідно з європейською статистикою, у 45 % випадків не може бути знайдено право-

власників творів, які охороняються авторським правом, і такі твори визнаються сирітськими [2].

Термін «оцифрування книг» вживається в повсякденному використанні та визначається як процес переведення паперових книг в електронний (цифровий) формат. Електронні копії книг можуть утворювати електронні бібліотеки та поширюватися в Інтернет-мережі [3]. Варто зазначити, що в міжнародному та національному законодавстві у сфері авторського права і суміжних прав використовується термін «відтворення» творів та об'єктів суміжних прав.

Оцифрування книг практично було започатковано з появою комп'ютерних технологій, сьогодні, набуває все більшої популярності та поширення. Перші кроки щодо створення електронних бібліотек зроблені ще на початку 1970 року. Так, уперше переведення в електронний формат книг було передбачено проектом «Гутенберг», започаткованим в 1971 році в обчислювальному центрі Іллінойського університету (США). Кількість книг, оцифрованих у межах цього проекту за останні десятиліття стрімко зростає (динаміка показана на рис. 1, наведеному нижче). На сьогодні електронна колекція класичної літератури цього проекту налічує понад 300 тис. книг [4].

До масштабних проектів з відтворення (оцифрування) книг можна віднести

також: проект Europeana; Google Book Search; проект Gallica Національної бібліотеки Франції; проект Openlibrary от Archive.org; Questia; World Digital Library; BiblioTech та ін.

Наприклад, лише в межах відомого проекту Europeana, за допомогою якого надається доступ до книг, що відображають різні аспекти європейської культури, до 2015 року заплановано оцифрувати 15 млн книг [6].

Ще один відомий проект Google Books є сервісом пошуку книг, відтворених (оцифрованих) компанією Google. Станом на 2010 рік, Проект налічував понад 15 млн книг, з яких приблизно 1 млн належав до суспільного надбання. При цьому співробітники Проекту оцінили, що кількість книг у світі (без врахування їх перевидання) становить 130 млн книг, тому вони мають намір відтворити (оцифрувати) всі книги вже до кінця десятиліття [7].

Однак, як засвідчила практика, досить часто перепоною в досягненні бажаного результату стають саме авторські права. Так, час від часу у ЗМІ з'являються повідомлення про судові справи щодо порушення авторського права та суміжних прав при відтворенні (оцифруванні) книг. Одним із об'єктів прискіпливої уваги саме є проект Google Books. Так, у одному з останніх повідомлень зазначено, що у травні 2013 року автори подали позов до компанії Google та вимагають 3 млрд дол. США компенсації за збитки, завдані зазначеним проектом. Цікаво, що це не перший випадок, коли автори та книговидавці судяться з корпорацією через Google Books. У 2008 році компанія Google уклала з найбільшими видавництвами угоду, відповідно до якої корпорація повинна була витратити 125 млн дол. США на створення Реєстру прав на книги. Але в 2011 році суд прийняв рішення про відхилення цієї угоди, вирішивши, що вона порушує інтереси правласників [8].

Без сумніву сьогодні вплив комп'ютерів і електронної інформації тор-

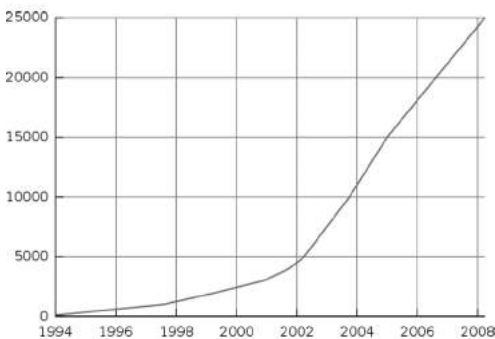

Рисунок 1. Кількість книг, оцифрованих у межах проекту «Гутенберг» [5].

кнущся практично всіх аспектів бібліотечної діяльності [9].

У сприянні розвитку електронних бібліотек активну участь беруть міжнародні організації. Так, у квітні 2009 року, за підтримки ЮНЕСКО започатковано створення світової цифрової бібліотеки (World Digital Library). Станом на 2012 рік до бібліотеки приєдналися понад 80 бібліотек і архівів 52 країн світу. Уже в перший рік свого існування портал World Digital Library увійшов до ТОП-100 найпопулярніших Інтернет-ресурсів світу [10]. Цікаво, що партнерами і учасниками цього проекту є 4 бібліотеки України: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» [11].

Наприклад, на сайті Національної бібліотеки України імені В. Вернадського функціонує електронний фонд оцифрованих документів, які розподілені за колекціями: «Етнографія», «Правові документи» (колекція з історії українського права), «Мистецтво», «Релігія», «Філософія», «Українська мова і література», «Історія Києва» та ін. Сайт популярний, за статистикою щомісяця його відвідує близько 60 тис. користувачів з України, близько 30 % — запити від іноземних відвідувачів [12]. Цифрові колекції рукописних і книжкових пам'яток, репозитарій електронних версій налічує понад 1800 вітчизняних фахових журналів і збірників [13].

Однак, на практиці виникають проблемні питання, зокрема пов'язані з відсутністю законодавчих підстав для вільного відтворення (оцифрування) творів, пошук авторів яких не мав успіху. Як зазначає директор філіалу № 1 Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського Л. Муха (*мовою оригіналу — прим. авт*): «в Украине нет четкой системы и координации

оцифровки в масштабах государства. Мы постоянно делаем цифровые копии самых ценных книг, но хранятся они на сервере библиотеки, а не в открытом доступе. Ведь для этого нужно решить миллион нюансов — договориться со всеми правообладателями, создать поисковую систему, наладить работу сайта» [14].

З огляду на масштабне поширення відтворення (оцифрування) книг, попит на таку літературу та водночас необхідність вирішення проблемних питань, які виникають на практиці, стають зрозумілими підстави прийняття ЄС нормативного акту, положення якого передбачають випадки вільного використання творів і фонограм, автори, виробники фонограм яких не відомі. Як справедливо зазначає Р. Еннан основною функцією та принципом права інтелектуальної власності є принцип пріоритету прав творця результату інтелектуальної діяльності та баланс інтересів суспільства, адже використання цього результату має приносити благо не лише його творцям, але й решті членів суспільства [15]. Тож, планується, що прийняття та реалізація на практиці норм Директиви ЄС має стати балансом інтересів авторів та інших творців, права яких охороняються відповідно до європейського законодавства у сфері авторського права й суміжних прав, та правом суспільства на доступ до культурної спадщини.

Охорона сирітських творів й фонограм відповідно до положень Директиви ЄС

До чинників, покладених в основу прийнятої Директиви ЄС, належать:

- визначення на законодавчому рівні випадків дозволеного використання сирітських творів і фонограм на внутрішньому ринку ЄС;
- сприяння транскордонному доступу до відповідних об'єктів авторського права і суміжних прав шляхом уніфікації процедур з ви-

знання сирітського статусу творів і фонограм в державах-членах ЄС;

- створення умов для легальної діяльності електронних бібліотек з використання сирітських творів і фонограм;
- сприяння у доступі до інформації, зокрема й до наукових творів з метою проведення досліджень і ефективного пошуку інформації в електронному форматі.

Положення Директиви ЄС, згідно зі ст. 1, поширюються на:

- твори, опубліковані у формі книг, газет, журналів, інших періодичних видань чи інших творів, які перебувають в зібраннях бібліотек, освітніх установ, музеїв, архівів, фільмо- чи аудіофондів (далі — Установи);
- кінематографічні або аудіовізуальні твори та фонограми, що перебувають у зібраннях Установ.

Отже, положення Директиви ЄС поширюються на правовідносини, що виникають при створенні, зберіганні та використанні об'єктів авторського права (літературних та аудіовізуальних творів) та об'єктів суміжних прав (фонограм).

Ключовим положенням Директиви ЄС є визначення терміна «сирітські твори». Згідно зі ст. 2 Директиви ЄС, твори та фонограми визнаються сирітськими, якщо жоден із суб'єктів авторського права та суміжних прав (далі — правовласники) на такі твори чи фонограми не встановлені. Водночас, сирітськими вважаються твори й фонограми, якщо один або декілька з правовласників не можуть бути виявлені, попри проведення належного пошуку правовласників. Сирітськими також визнаються твори чи фонограми, права на які належать кільком правовласникам і не всі з них встановлені чи у випадку, коли встановлені, але не всі виявлені, попри проведення належного їх пошуку, за умови, що встановлені і виявлені правовласники щодо належних їм прав уповноважи-

ли Установу здійснювати дії з відтворення, подання творів і фонограм до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів, фонограм з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором (далі — повідомлення для загального відома).

Варто зазначити, що вказані об'єкти авторського права та суміжних прав не стають безбатченками автоматично. Сирітськими можуть бути визначені твори й фонограми лише після проведення низки процедур. Так, сирітські твори та фонограми можуть бути відтвореними (оцифрованими) Установою лише після проведення належного пошуку їх правовласників. Вимоги до такого пошуку встановлені в ст. 3 Директиви ЄС. Зокрема, Установа до початку відтворення (оцифрування) твору чи фонограми повинна провести дослідження щодо охоронюваних прав з використанням джерел, які відповідають конкретній категорії творів або фонограм.

У додатку до Директиви ЄС такими джерелами визначені:

- 1) щодо опублікованих книг:
 - бібліотечні каталоги, що їх ведуть бібліотеки;
 - бази даних асоціацій видавців та авторів;
 - бази даних і реєстри опублікованих книг;
 - бази даних відповідних організацій колективного управління;
 - бази даних художніх агентств і організацій (щодо візуальних творів: творів образотворчого мистецтва, дизайну, фотографічних творів, творів архітектури й інших творів, що містяться в книгах, а також у газетах, журналах, інших періодичних виданнях);
 - інші міжнародні бази даних і реєстри, такі як: VIAF (Віртуальна міжнародна картотека авторства), ARROW (Загальнодоступні реєстри інформації про права та твори-сироти);

- 2) щодо газет, журналів, інших періодичних видань:
- ISSN (Міжнародний стандартний серійний номер для періодичних видань);
 - каталоги бібліотечних фондів і зібрань;
 - бази даних щодо депонування творів;
 - бази даних асоціацій видавців, журналістів та інших правовласників;
 - бази даних відповідних організацій колективного управління;
- 3) щодо аудіовізуальних творів і фонограм:
- бази даних щодо депонування творів;
 - бази даних асоціацій продюсерів аудіовізуальних творів, виробників фонограм;
 - бази даних фільмо-, аудіофондів і національних бібліотек;
 - бази даних відповідних стандартів та ідентифікаторів, таких як: ISAN (Міжнародний стандартний аудіовізуальний номер — для аудіовізуальних творів), ISWC (Міжнародний стандартний код музичних творів — для музичних творів), ISRC (Міжнародний стандартний код звукозапису — для фонограм);
 - бази даних відповідних організацій колективного управління;
 - інформація про виконавців, виробників фонограм та інші відомості, що розміщуються на матеріальних примірниках із записом;
 - бази даних інших асоціацій, що становлять особливі категорії правовласників.

Отже, з метою належного пошуку правовласників Установи повинні вжити необхідних заходів.

Директивою ЄС передбачено введення єдиної загальнодоступної онлайн-вої бази даних сирітських творів і фонограм. Введення такої бази даних покладено на Відомство з гармонізації внутрішнього ринку (Office for Har-

monisation in the Internal Market). Цікаво, що нині завданнями Відомства, офіс якого розташований у м. Аліканте (Іспанія), є реєстрація промислової власності країн ЄС (товарних знаків і промислових зразків) [16].

Після проведення пошуку правовласників та у випадку відсутності відомостей Установа має повідомити зазначеному Відомству інформацію про твори і фонограми, які визнані сирітськими. Відомство має включити цю інформацію до бази даних сирітських творів і фонограм. Планується, що створення та поновлення на постійній основі єдиної бази даних сирітських творів і фонограм, дасть можливість значно спростити процедуру визначення творів та фонограм сирітськими.

Потрібно звернути увагу, що відповідно до Директиви ЄС, статус сирітських творів і фонограм може бути припинений в будь-який час, в межах строку охорони прав (ст. 5 Директиви ЄС). Важливо, що у випадку втрати статусу сирітських творів і фонограм передбачено, що правовласники мають право на справедливу винагороду за використання Установами творів чи фонограм до дати їх встановлення (ст. 6 Директиви ЄС). Порядок виплати винагороди та її розмір у Директиві ЄС не встановлені, тому їх визначення покладається на кожну державу-члена ЄС. Крім цього, при внесенні змін до законодавства у сфері авторського права та суміжних прав, держави-члени ЄС мають доповнити чинні випадки вільного використання творів положеннями щодо можливості вільного відтворення та повідомлення для загального відома сирітських творів і фонограм.

І зрештою, ст. 8 Директиви ЄС передбачені важливі положення, що стосуються початку перебігу строку охорони сирітських творів і фонограм, а саме: положення Директиви ЄС поширюються на твори й фонограми, що охороняються в державах-членах

ЄС нормами авторського права і суміжних прав станом на 29.10.2014 року (кінцева дата внесення змін у законодавство держав-членів ЄС, згідно з вимогами передбаченими ст. 9 Директиви ЄС) або на створені твори, зафіксовані (опубліковані) фонограми після цієї дати.

Варто зазначити, що, відповідно до статей 1, 3 Директиви Європейського Парламенту і Ради 2006/116/ЄС від 12.12.2006 року про строк охорони авторських прав і певних суміжних прав (далі — Директива ЄС про строк охорони) [17], права автора літературного чи художнього твору є чинними протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, незалежно від дати, коли такий твір правомірно оприлюднено. Права виробників фонограм припиняються через 50 років після фіксації фонограм або після дати першого правомірного їх опублікування. Стосовно прав виробників фонограм, потрібно зазначити, що Директивою Європейського Парламенту та Ради 2011/77/ЄС від 27.09.2011 року [18], внесені зміни до Директиви ЄС про строк охорони, а саме: строк охорони відповідних прав виконавців і виробників фонограм подовжено з 50 років до 70 років. Зміни, передбачені ст. 10а Директиви ЄС від 27.09.2011 року, повинні бути імplementовані державами-членами ЄС у національному законодавстві до 01.11.2013 року. Тож, з цієї дати строк охорони прав виробників фонограм становитиме відповідно до європейського законодавства, — 70 років після фіксації фонограм або після дати їх першого правомірного опублікування.

Підсумовуючи, доцільно зупинитися на позитивних аспектах Директиви ЄС. Практична реалізація положень Директиви ЄС має:

- значно спростити процес відтворення (оцифрування), повідомлення для загального відома творів і фонограм, які визнані сирітськими, а отже, створить умови для

легальної діяльності електронних бібліотек та інших Установ;

- розширити перелік творів і фонограм, які можливо використовувати вільно без виплати винагороди і без отримання дозволу від правовласників;
- передбачити виплату компенсації правовласникам у вигляді справедливої винагороди в разі втрати статусу сирітського твору чи фонограми.

З огляду на зазначені позитивні аспекти, варто розглянути питання стосовно доцільності передбачення в національному законодавстві положень Директиви ЄС.

Пропозиції щодо передбачення в національному законодавстві положень Директиви ЄС

Сьогодні сфера авторського права та суміжних прав потребує вдосконалення з врахуванням норм європейського законодавства відповідно до вимог Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Водночас, згідно з вимогами Державної програми «Бібліотека-XXI», передбачено вдосконалення нормативно-правової бази з питань, зокрема, дотримання прав суб'єктів авторського права та суміжних прав під час створення й використання електронних бібліотечних ресурсів. З огляду на це, врахування досвіду європейських країн є важливим напрямом роботи з удосконалення національного законодавства у сфері авторського права та суміжних прав.

Потрібно зазначити, що згідно з міжнародним і національним законодавством у сфері авторського права та суміжних прав майнові права суб'єктів цих прав характеризуються низкою ознак, однією з яких є їх виключність. Сутність виключного права закріплено в ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а саме: виключне право — це майнове право особи, яка має щодо

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

твору, виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право й (або) суміжні права, на використання цих об'єктів авторського права і (або) суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку, встановленого названим Законом. Виходячи з наведеного, виключність полягає в тому, що лише правовласник має право використовувати об'єкт і видавати дозвіл або заборону на таке використання іншим особам [19].

Виняток із зазначених правил становлять випадки, так званого, вільного використання творів, об'єктів суміжних прав. Зокрема, такі випадки встановлені в статтях 21–25, 42 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Виключні права суб'єктів авторського права та суміжних прав на дозвіл чи заборону використання твору, об'єктів суміжних прав іншими особами дає їм права дозволяти чи забороняти, зокрема й, відтворення, повідомлення до загального відома творів та об'єктів суміжних прав. Використання об'єктів авторського права та суміжних прав допускається винятково на основі письмового договору, крім випадків, передбачених законом.

З метою внесення змін і доповнень до законодавства у сфері авторського права та суміжних прав доцільно розглянути питання щодо:

- введення терміна «сирітські твори»;
- доповнення випадків вільного використання творів і об'єктів су-

міжних прав положеннями щодо можливого відтворення сирітських творів і фонограм;

- визначення процедури визнання творів і фонограм сирітськими та втрати цього статусу;
- встановлення компенсації в разі втрати статусу сирітськими творами й фонограмами та порядок її виплати.

Однак на цьому етапі видається доцільним продовження дослідження питання охорони прав на сирітські твори та фонограми, зважаючи на те, що європейські країни сьогодні вживають заходів щодо приведення законодавства у сфері авторського права і суміжних прав у відповідність з вимогами Директиви ЄС. Так, у ЗМІ з'явилося повідомлення про розробку відповідного законопроекту в Німеччині. Згідно із повідомленням, законопроект передбачає залучення організацій колективного управління до пошуку правовласників творів або фонограм, які можуть бути визнані сирітськими. Планується, що реєстрацію сирітських творів і фонограм буде здійснювати Бюро з патентів і торговельних марок Німеччини [20].

З огляду на зазначене, доцільно надалі продовжити дослідження порушеного питання з метою врахування передового досвіду європейських країн при внесенні можливих змін до національного законодавства у сфері авторського права та суміжних прав. ♦

Список використаних джерел

1. *Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25.10.2012 on certain permitted uses of orphan works [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:EN:PDF>.*
2. *Служба информации Copyright.ru Решения Европы о свободном доступе к сиротским произведениям [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : http://www.copyright.ru/news/main/2012/9/24/proizvedenie_ocifrovka.*

3. Оцифровка книг [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://znaimo.com.ua>.
4. Башун О. Комп'ютерні програми для створення електронних бібліотек / Олена Башун // Бібліотечний форум. — 2012. — №1. — С. 28–33.
5. Проект «Гутенберг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://ru.wikipedia.org>.
6. Kahle С. EU-Parlament will Europeana-Aufbau beschleunigen / Christian Kahle [Electronic resource]. — Mode of access : <http://winfuture.de/news/55270.html>.
7. Google Books. [Electronic resource]. — Mode of access : http://ru.wikipedia.org/wiki/Google_Book_Search.
8. К Google подали иск на три миллиарда долларов [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://lenta.ru/news/2013/05/08/google>.
9. Горбань. Ю. І. «Оцифрування» як сучасна технологія зберігання книжкових пам'яток у бібліотеках / Ю.І.Горбань [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pkl/2011_27/4.pdf.
10. Шаров В. Світова цифрова бібліотека / В. Шаров, Т. Чорнолуцька [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://pedpresa.com.ua/ns/svitova-tsyfrova-biblioteka.html>.
11. Башун О. Комп'ютерні програми для створення електронних бібліотек / О. Башун // Бібліотечний форум України. — 2012. — № 1. — С. 28–29.
12. Коцюба В. Як оцифровують історію / В. Коцюба [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/6933>.
13. Карашивская А. Буква в цифре. Будущее библиотек в Украине / А. Карашивская [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://focus.ua/society/146880>.
14. Петрушенко М. Володимир Попик: «Нині не всі розуміють і глибоко осмислюють роль бібліотеки» / М. Петрушенко // Урядовий кур'єр. — 2013.
15. Еннан Р. Визначальні засади права інтелектуальної власності / Р. Еннан // Теорія і практика інтелектуальної власності — 2011. — № 3. — С. 10.
16. Право інтелектуальної власності. Відомство по гармонізації внутрішнього ринку ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.intellaw.org.ua/page147.html>.
17. Directive 2006/116/EU of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0116:en:NOT>.
18. Directive 2011/77/EU of the European Parliament and of the Council of 27.09.2011 amending Directive 2006/116/EC on the term of protection of copyright and certain related rights [Electronic resource]. — Mode of access : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:265:0001:0005:EN:PDF>.
19. Еннан Р. Поняття, ознаки, сутність, специфіка та види відносин у мережі Інтернет / Р. Еннан // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2013. — № 3. — С. 10.
20. Решения по свободному доступу к произведениям в Европе от 05.03.2013 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : http://www.copyright.ru/news/main/2013/3/5/orphan_out-of-commerce.

Надійшла до редакції 24.09.2013 року